

Ю. І. Шаповал

ГКЧП

ГКЧП (рос. – Государственный комитет по чрезвычайному положению) – орган, створений 19 серпня 1991 групою державних керівників СРСР з метою блокування подальшого ходу ініційованої М. Горбачовим «перебудови» і недопущення підписання нової союзної угоди. Напередодні, 18 серпня 1991 група майбут. членів ГКЧП прилетіла у смт Форос (підпорядк. Ялтин. міській раді, АР Крим) на дачу, де перебував М. Горбачов, і висунула йому вимогу, щоб він пішов у відставку або підписав указ про запровадження надзвичай. стану в країні. Оскільки М. Горбачов відмовився виконувати вимогу, то його ізолювали на дачі, а виконання обов'язків Президента СРСР перебрав на себе (за влас. указом) тодіш. Віце-президент СРСР Г. Янаєв. Крім нього, до складу ГКЧП увійшли: 1-й заступник голови Ради оборони СРСР О. Бакланов, Голова КДБ СРСР В. Крючков, Прем'єр-міністр СРСР В. Павлов, Міністр внутр. справ СРСР Б. Пуго, голова Селян. спілки СРСР В. Стародубцев, голова Асоц. держ. підприємств і об'єктів промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку СРСР О. Тізяков, Міністр оборони СРСР Д. Язов. У своїй першій заяві члени ГКЧП мотивували створення цієї структури необхідністю подолання кризи, політ., міжнац. і громадян. конфронтації, хаосу, анархії, що загрожують життю і безпеці громадян СРСР, а також самому його існуванню. У окремих місцевостях СРСР від 19 серпня 1991 на 6 місяців запроваджувався надзвичай. стан. У «Зверненні до рад. народу» ГКЧП констатував, що розпочата М. Горбачовим політика «перебудови» зайшла у глухий кут, влада втратила довіру населення, країна стала некерованою. Своєю першою постановою ГКЧП призупинив діяльність непідконтрол. владі політ. партій, громад. організацій і масових рухів, заборонив проведення мітингів, демонстрацій, страйків. Він також намагався взяти під контроль ЗМІ. До Москви, де було введено надзвичай. стан, та ін. великих міст країни підтягувались військ. частини. Під Києвом були зосереджені Кіровабад. та Кременчуц. десант.-штурм. бригади (1,2 тис. осіб), на одес. трасі знаходився піхот. полк 72-ї дивізії. У межах Києва дислокувалися 2–3 тис. військовослужбовців. У стані підвищеної бойової готовності перебувала 10-тис. Деснян. танк. дивізія. У аеропорту «Бориспіль» (побл. м. Бориспіль Київ. обл.) приземлився десант. полк спец. призначення з м. Брест (Білорусь), що мав на меті захоплення уряд. структур. Дії ГКЧП слід кваліфікувати як спробу консерват. сил у парт.-держ. кер-ві відтворити авторитарну модель держави, взяти реванш за політику реформ і

демократизації, що здійснювалась у попередні роки. Від самого початку ГКЧП почав стикатись із спротивом. У Москві цей спротив очолив Президент РФ Б. Єльцин, якого підтримали Голова РМ РФСР І. Сілаєв та Голова ВР РФСР Р. Хасбулатов. Ще 19 серпня 1991 Б. Єльцин видав указ, за яким декрети ГКЧП були заборонені на тер. Росії. Не дивлячись на введення у Москві надзвичай. стану, більшість населення і частина війська відкрито виступили проти ГКЧП, що завадило реалізації його планів. У Києві командуючий сухопут. військами СРСР генерал В. Варенніков у присутності 1-го секр. ЦК КПУ вимагав від Голови ВР УРСР Л. Кравчука визнати закон. дії ГКЧП і зміни політ. курсу. Зайнявши спочатку вичікувал. позицію, Л. Кравчук під впливом нац.-демократ. сил, які рішуче засудили дії ГКЧП, 20 серпня 1991 назвав зміну влади антиконституційною і закликав до захисту суверенітету України. Після невдалої спроби заколотників оволодіти Будинком уряду у Москві в ніч з 20 на 21 серпня 1991 стало зрозуміло, що ГКЧП зазнає поразки. Пізно ввечері 22 серпня 1991 М. Горбачов як Президент СРСР повідомив, що він знову контролює ситуацію. Однак події 19– 21 серпня 1991, діяльність і крах ГКЧП радикально змінили цю ситуацію, стали потуж. каталізатором розпаду СРСР. Після провалу путчу, що його невдало організував ГКЧП, республіки, які на той час ще залишались у складі СРСР, одна за іншою почали проголошувати незалежність. 24 серпня 1991 ВР УРСР прийняла Акт про незалежність України. Цей процес завершився підписанням угоди у Біловезькій Пущі (Білорусь), що формально легалізувала колапс союз. держави. Члени ГКЧП (крім Б. Пуго, який покінчив життя самогубством) були заарешт. і засуджені. 1992 всі вони амністовані.

Рекомендована література

1. Август-91. Москва, 1991;
2. Путч. Хроника тревожных дней. Москва, 1991;
3. Хроніка опору: Док., ін. офіц. матеріали, свідчення преси про спробу держ. перевороту, вчинену т. зв. ГКЧП у серпні 1991 р. К., 1991;
4. Богданова О. ЧП союзного масштаба // Столич. новости. 2000. 5–11 дек.;
5. Медведев Р. За кулисами августа. К 10-й годовщине ГКЧП // Моск. новости. 2001. 7–13, 14–20 авг.;
6. Політична історія України. XX століття: У 6 т. Т. 6. К., 2003.

Бібліографічний опис:

ГКЧП / Ю. І. Шаповал // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-30279>

